

NOVEJŠA SLOVENSKA LEKSIKA V LUČI OBRAVNAVE SAMOSTALNIŠKIH ZLOŽENK V SLOVENSKEM PRAVOPISU 2001

Alenka Gložančev

Uvod

V pričujočem prispevku je obravnavana problematika samostalniških zvez s samostalniškim/nepridevniškim prilastkom kot prvo sestavino, tj. leksemskih enot s strukturo **samostalni**k/**nepridevnik** (kot prilastek) + **samostalni**k (kot jedro)¹ tipa *čip kartica*, *all inclusive počitnice* (dalje: Sam/nePrid (kot prilastek) + Sam (kot jedro)) zlasti v luči predstavitve sestavinsko tovrstnih leksemskih enot v *Slovenskem pravopisu 2001*. Gledano z vidika sistema slovenske samostalniške skladnje so tovrstne leksemse enote ena njegovih najobčutljivejših kategorij, s katero se sooča tudi priprava slovarskih del, v našem aktualnem primeru priprava *Slovarja novejšega besedja slovenskega jezika*.²

V zadnjih dvajsetih letih je, zlasti ob izrazitem porastu iz angleščine prevzetega besedja,³ ta leksemski tip postal pravi jezikovni trend, tudi za slovenščino že (skoraj) običajni tvorbeni model in kot tak nespregledljivi segment novejše slovenske leksike. Na primer:⁴

alfa samec, all inclusive program, baby boom generacija, basmati riž, beta testiranje, beta verzija, body art umetnik, bypass podjetje, carving smuči, čip kamera, čip kartica, daj-dam logika, drive-in kino, e-mail naslov, Erasmus študent, Facebook generacija, fast food restavracija, fast food duhovnost, hip hop ritmi, hip hop zasedba, indigo otrok, instant duhovnost, instant rešitev, joga studio,

- 1 Takšna formulacija podaja (površinsko gledano) zunanji opis leksemse enote glede na besedno-vrstnost njenih sestavin, ne glede na to, kako takšne jezikovne leksemse danosti (globinsko gledano) sodobna jezikoslovna stroka opredeljuje z besedotvornega vidika, upoštevajoč pri tem možnosti globinskega skladenjskega razmerja njenih sestavin.
- 2 Pobuda za pripravo tega prispevka izhaja iz dela pri inštitutskem projektu *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika* (SNB). Prim. tudi članek B. Kerna. – Članka sta tematsko povezana.
- 3 Novejša slovenska leksika se terminološko načeloma opredeljuje kot leksika, ki se je v slovenščini pojavila oz. uveljavila v obdobju zadnjih dvajsetih let, tj. po letu 1991. – Prim. Gložančev idr. (2009; uvodno poglavje Analitična osvetlitev novejše slovenske leksike (Gložančev; str. 9–36)).
- 4 Besedilne potrditve v gradivnih virih (npr. v besedilnih korpusih Nova beseda in Gigafida, spletnih iskalnikov Najdi.si, Google; tudi v klasični Listkovni kartoteki po letu 1991 zbranega besedja v Leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU) v nekaterih tovrstnih primerih resda izkazujejo tudi zapis enot skupaj, vendar, če sploh, v izrazito manjšem obsegu kot zapis narazen. – Pri prevzetih leksemih je poleg citatnega zapisa v gradivnih virih pogosto potrjen ali tudi že prevladujoč podomačeni zapis (npr. *wellness, velnes*), prav tako je pri dvobesednih prevzetih leksemih pogosto izkazana dvojničnost že pri citatnem zapisu (npr. *fast food, fastfood; on line, on-line*). – Frekvenca potrditev v besedilnih korpusih velja za čas priprave tega prispevka.

joga tečaj, joga vaje, mailing lista, mainstream kultura, metal koncert, neopren obleka, new age ideologija, on line katalog, polo majica, polo ovrtnik, Pampers plenice, pop rock izvajalec, prime time termin, rave zabava, sendvič varianta, slow food restavracija, slow food večerja, soul pevka, spam sporočilo, step aerobika, suši riž, tarot karte, Termopan steklo, trač revija, treking kolo, tuina masaža, turbofolk pevka, vudu lutka, wanabe predsednik, wanabe zvezda, wellness/velnes center, wellness/velnes program.

Z množičnostjo svojih enot in raznovrstnostjo njihovih specifičnih jezikovnih značilnosti tovrstna novejša leksika še dodatno rahlja uveljavljeno skladiščno oz. besedotvorno tipologijo, formalno normativno vzpostavljeno v SP 2001, in izpostavlja potrebo po dodatnem razmisleku in (morebitnem) premiku zlasti z SP 2001 vzpostavljenih razmerij v tem jezikovnem segmentu.

Ker novejše samostalniške zveze z zgoraj omenjeno zunanjo strukturo Sam/nePrid (kot prilastek) + Sam (kot jedro) praviloma nikakor ne alternirajo⁵ v zloženke z izrazno samostojnim medponskim obrazilom -o- (klasičnega tipa *zobozdravnik*), se prispevek v analizi zloženk v SP 2001 usmerja le h kategoriji zloženk s homonimnim medponskim obrazilom in se v tem okviru zamejuje na skupino zloženk s končnici -ø/-a homonimnim medponskim obrazilom tipa *ananasliker*, ki je novejši leksiki tipološko potencialno najbližja.

Problematika leksemskih enot tega strukturnega tipa sega na področje skladnje, besedotvorja, oblikoslovja (teorije besednih vrst), besedoslovja, stilistike in jezikovne kulture ter s pragmatičnega vidika zlasti na področje pravopisja, saj se tovrstne leksemске enote v rabi, ne glede na normativna pravopisna določila, pogosto skoraj prosto gibljejo med dvobesednostjo in enobesednostjo (tip: *instant kava* in *instantkava*, *čip kartica* in *čipkartica*) ali v nasprotju z njimi ostajajo celo le pri dvo-, trobesednem zapisu (*underground glasba*, *all inclusive počitnice*) in so kot take z vidika določanja zapisa skupaj ali narazen težko ulovljive v ustrezno, konsistentno in zdržno standardizacijo. V določenem smislu problematika izrazno še posebej kulminira v slovarju, ki – po svoji naravi sorazmerno koncizen, po vsebini konkreten in po obsegu teoretičnega metajezika minimalističen – načeloma omogoča le zapis končne rešitve ob konkretnih leksemskih enotah.

1 Prikaz obravnavane problematike v našem trenutku sočasnih slovarskih priročnikih knjižnega jezika

1.1 Slovar slovenskega knjižnega jezika I (1970)

Intenzivnost jezikovne rabe samostalniških zvez s samostalnikom kot razlikovalno sestavino na levi tipa *ananas liker*, *bantam kategorija*, *tabu tema* se je začela v slovenščini opazneje nakazovati že v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Kot odraz živosti in glede na

.....

5 Podrobnejši pregled s tega vidika je predstavljen v monografiji *Novejša slovenska leksika v povezavi s spletnimi jezikovnimi viri* (Gložančev idr. 2009), zlasti v poglavju Leksikogramski seznam novejšje slovenske leksike (Gložančev, Uršič); prim. tudi poglavje Tvorjenke v slovenščini s pogostnostjo vsaj 30 pojavnic (Jakopin, Michelizza, Žele).

imperativ različnih sociolingvističnih in psiholingvističnih dejavnikov vedno večje sproščenosti jezika, vse bolj dovtetnega za leksikalne in tudi skladenjske vplive angleščine ter osvobajajočega se normne discipline, je takšno, za slovenščino skladenjsko opazno jezikovno rabo registriral tudi SSKJ že v svoji prvi knjigi (1970), pri čemer je prvi samostalnik oz. prvo sestavino takšnih besednih zvez sploh (npr. prislov) praviloma označil glede na skladenjsko vlogo, tj. s kvalifikatorjem »neskl. pril.« (nesklonljivi prilastek) (425 primerov).⁶ Npr.:⁷

ánanas -a m (ã) *tropska rastlina z dolgimi listi ali njen veliki, sočni, aromatični sad: veliki nasadi ananasa; nikoli prej ni jedla ananasa; neskl. pril.: ananas liker ■ agr. ananas hruška hruška z okusom po ananasu*

Glede na zaželeno kompatibilnost med slovarskimi deli in sočasno slovnico velja ob tem poudariti, da je tedaj nova *Slovenska slovnica* J. Toporišiča, ki je prvič izšla leta 1976,⁸ z opredelitvijo konverzije kot prevedbe določene besedne vrste v drugo zaradi slovničnih, npr. skladenjskih sprememb na nek način odprla vrata levemu mestu samostalnika kot določujoče sestavine jedra samostalniške besedne zveze, npr. *bomba film* (prav tam, 211), in tako implicitno podprla konveržno pridevniško (levoprilastkovno) usmeritev samostalnikov.

1.2 Devetdeseta leta – Slovenski pravopis 2001

Leta 2001 izide nov slovarski projekt, pravopisni slovar SP 2001, ki pomembno, velikopotezno poseže v obravnavo leksemskih enot z zunanjo strukturo Sam/nePrid (kot prilastek) + Sam (kot jedro).

Tipologija obravnave in slovarskega prikaza tovrstnih leksemskih enot za slovarski del SP 2001 je bila oblikovana sredi devetdesetih let; sledeč kritični oceni J. Toporišiča (1971: 211) glede SSKJ-jevskih rešitev ter ob soupoštevanju strukturalno utemeljene teorije skladenjskega besedotvorja (Vidovič Muha 1988),⁹ so enote s SSKJ-jevsko kategorijo neskl. pril. v SP 2001 obravnavane kot zloženke, kar bo problemsko osvetljeno v nadaljevanju prispevka.

6 SSKJ je predstavil sorazmerno številne primere tega tipa (431 v celotnem obsegu A–Ž: 425 (neskl. pril.) + 6 (prid. neskl.)). Leksemске enote z zunanjo strukturo Sam/nePrid (kot prilastek) s končnico -o/-a + Sam (kot jedro) v neposrednem glasovnem/črkovnem stiku obravnava v dveh tipih: tip A) – zapis narazen (veljavno za novejši tip leksemskih enot): SSKJ-jevсka kategorija neskl. pril. tipa *ananas liker, angora volna*; tip B) – zapis skupaj: SSKJ-jevсka kategorija (starejšega) v celoti, zlasti iz nemščine prevzetega/kalkiranega oz. terminološko področno (ali žargonsko) zamejenega besedja tipa *generalmajor, brucmajor, etilalkohol; basbariton*.

7 Podobno še npr. *aperitiv bar; beat orkester, beat generacija, beat glasba; bermuda hlače; bungalov naselje; dixieland ansambel, dixieland stil; jazz festival, jazz glasba, jazz orkester, jazz trobenta; punč torta; graham kruh za diabetike; instant kava, instant polenta; kaki uniforma, kaki barva*.

8 V ponatisih in dopolnjenih izdajah tudi 1984, 1991, 2000, 2004.

9 V letu 2011 je izšla dopolnjena izdaja z naslovom *Slovensko skladenjsko besedotvorje*.

1.2.1 Pravila SP 2001

V zvezi z načelno pretvorbo SSKJ-jevske besednozvezne kategorije z neskl. pril. v zloženke ne gre spregledati določene nekompatibilnosti med Pravili¹⁰ in slovarskim delom SP 2001. Pravila o pisavi samostalniških zložen kot leksemskih enot z zunanjo strukturo Sam/nePrid (kot prilastek) + Sam (kot jedro) govorijo v poglavju *Pisanje skupaj oz. narazen* (§ 485 in sl.) ter v poglavju *Obravnava po besednih vrstah – Samostalniki*, podpoglavje *Zloženske* (§ 490 in sl.), kjer je namera za prikaz, kot je generalno izveden v slovarskem delu SP, le rahlo nakazana v 3. odst. § 487 – z zelo ohlapno dikcijo (»Vse take zloženske bi bilo priporočljivo pisati le skupaj«) in s primeroma »vikendhišica ali vikend hišica« in »žiroračun ali žiro račun« – ter, le z določeno mero približevanja oz. približnosti, v § 495¹¹ in § 498¹²; sicer pa Pravila SP 2001 v temeljnih paragrafi, nanašajočih se na samostalniške zloženske (§ 491–500), zloženske tipa *ananasliker* nekako spregledajo, jih zamolčijo oz. jih ne predvidevajo, na ta celotni specifični kategorialni tip, ki ga za zloženko prvič normativno vzpostavlja prav SP 2001, posebej ne opozorijo. – Glede na takšno obravnavo v Pravilih, slovarski del SP 2001 z načelno in dosledno opredelitvijo SSKJ-jevske leksemse kategorije z neskl. pril. za zloženske sorazmerno močno preseneti.

1.2.2 Slovarski del SP 2001

Uvodoma je umestno podati pojasnilo glede shematske slovarske strukture za prikaz zložen v slovarskem delu SP 2001,¹³ saj le-ta – s tehnično slovaropisno zasnovo za obravnavo celotnega¹⁴ besedotvornega tematskega področja t. i. morfemskih iztočnic – eksplicitno izpostavi metajezikovne besedotvorne opredelitve.

10 Pravila so nastajala v obdobju sedemdesetih in osemdesetih let, kot samostojna publikacija so izšla 1991, nato skupaj s slovarskim delom v SP 2001.

11 Tako so v § 495 (skupaj pišemo »zloženske z imenovalniško ali katero drugo medpono«) za ponazorilo navedeni le primeri kot *pikapolonica*, *figamož*; *generalpolkovnik*, *brucmajor*, *pedenjčlovek*, *pešpot*, ni pa nobenega primera za zloženske tipa *ananasliker*, pretvorjenega iz SSKJ-jevske kategorije neskl. pril.; prav tako ni nobenega primera zložen tipa *ananasliker*, pretvorjenega iz SSKJ-jevske besednozvezne kategorije neskl. pril., niti v § 498 (nanašajočem se na dvojno možnost zapisa »skupaj ali narazen«), kjer bi bili – zaradi dopustnosti zapisa narazen, h kateremu ta leksemski tip vsekakor teži – primeri tega tipa obvestilno nujni, saj jih za zloženko prvič normativno vzpostavlja prav SP 2001.

12 S formulacijo § 498, zamejujočega dvojno možnost zapisa le na tiste zloženske z »imenovalniško ali katero drugo medpono«, »katerih sestavine se v zamenjanem besednem redu lahko uporabljajo kot besedne zveze« (tip: *alfažarki/alfa žarki* (besedna zveza *žarki alfa*)), zloženske tipa *ananasliker* (pri katerih gre večinoma za druga podredna (nepoimenovalna) skladijskopomenska razmerja in zato njihovih »sestavlin v zamenjanem besednem redu« ne moremo uporabljati kot besednih zvez) tudi iz tega paragrafa pravzaprav izloči. – Glede SP-jevske pretvorbe SSKJ-jevske kategorije neskl. pril. v zloženke je v Pravilih (§ 496) jasno predstavljen le tip, pri katerem je prva sestavina črka ali kratična zveza črk: SP 2001 zanj določa le zapis skupaj, ki ga označuje vezaj med obema sestavinama (*C- vitamin*, *UKV-oddajnik*), SSKJ pa je tudi ta tip obravnaval v kategoriji neskl. pril. in zanj tako določal le zapis narazen (*C vitamin*, *UKV oddajnik*).

13 Slovarski del SP 2001 je nastajal v obdobju 1991–2001.

14 V slovarski del SP 2001 je namreč vključen celoten besedotvorni tematski sklop t. i. morfemskih iztočnic (tipa *xyz...*, *xyz-*, *..xyz*), nanašajočih se na prve dele podrednih zložen, predpone, prve dele

Tako za predstavitev v tem prispevku obravnavanih leksemskih enot s strukturo Sam/nePrid (kot prilastek) + Sam (kot jedro), tj. za leksemске enote, »pretvorjene v zloženke« iz SSKJ-jevskega kategorialnega tipa neskl. pril.¹⁵ ali oblikovane po tem principu, ki jim slovarski del SP 2001 z razširitvijo diktije § 498 določi dvojno možnost zapisa, velja naslednji shematski prikaz:

xyz.. tudi xyz prvi del podr. zlož. (tonem) leksemска enota¹ z zapisom skupaj, leksemска enota² z zapisom skupaj tudi leksemска enota¹ z zapisom narazen, leksemска enota² z zapisom narazen
leksemска enota¹ z zapisom skupaj tudi leksemска enota¹ z zapisom narazen m/z/s (tonem)
leksemска enota² z zapisom skupaj tudi leksemска enota² z zapisom narazen m/z/s (tonem)

Primer:

ánanas.. tudi ánanas prvi del podr. zlož. (â) ánanaslikêr tudi ánanas likêr
ánanaslikêr -ja tudi ánanas likêr ~ -ja m z -em snov. (âê) *ananasov liker*

V nadaljevanju je obravnavani tip zloženк predstavljen s **problemskega** vidika¹⁶ – z namenom identificirati težavnejše kategorije, ki jih, kot je nakazano v uvodu tega prispevka, skoraj praviloma v vsej naraščajoči množičnosti izpostavi novejše besedje in bi si bilo zato želeli v SP 2001 najti ustrezno nakazane rešitve ali vsaj usmeritve.

2 Problemski vidik

Problemski vidik obravnave leksikalnega tipa *ananasliker* (tudi *ananas liker*) za zloženke se v SP 2001 kaže zlasti ob štirih kategorijah in se v pričujočem prispevku problematizira zlasti s stališča nadaljnje aplikacije tovrstnega SP-jevskega modela.

sklopov, prve dele prirednih zloženк, priponska obrazila, medponska obrazila (pripravil J. Toporišič; prim. SP 2001, Spremnа beseda, str. IX): Morfemske iztočnice so tekoče abecedno vključene med običajne leksemске iztočnice, zato so kot celota in kot dragocen jezikoslovni tematski (resda netipično pravopisni) prispevek žal manj opazne.

- 15 SP 2001 v svojem slovarskem delu načeloma vse SSKJ-jevske enote z neskl. pril. pretvori v zloženke z dvojnično možnostjo zapisa (skupaj tudi narazen). Izjemi od tega SP-jevskega »pretvorbenega« načela sta le: a) posebna tipska skupina SSKJ-jevske kategorije neskl. pril., tj. tista z enočrkovno ali kratično prvo sestavino (*C vitamin, UKV oddajnik*), ki jo SP 2001 pretvori v zloženko z zapisom samo skupaj (*C-vitamin, UKV-oddajnik*) – ta tip obravnava § 496; b) skupina redkih posameznih primerov SSKJ-jevske kategorije z neskl. pril. (9 primerov: *folio.. folioformat; koker.. kokeršpanjel; pat.. patpoložaj, patpozicija; peš.. pešpot, pešpromet; proforma.. proformafaktura; sparing.. sparingpartner; škart.. škartblago*).
- 16 Analiza se torej usmerja na problemski vidik in ob tem ne izpostavlja geslovniškega – že gradivo, zbrano iz SP 2001 za širšo analizo zloženк, pa kaže, da se je SP 2001 tudi v tem besedotvornem besediščnem segmentu geslovniško naslonil skoraj izključno na SSKJ: novega je v SP 2001 izjemno malo. – Na splošno kritika po izidu SP 2001 obcnobesednega segmenta ni posebej pozorno obravnavala – poudarila je le izrazito geslovniško povzemanje iz SSKJ; temeljitejša analiza in (upravičena) kritična ocena sta bili namenjeni lastnoimenskemu delu SP 2001.

2.1 Prevzete, zlasti citatno pisane prve sestavine zloženek

Prva težavnejša kategorija v zvezi z SP-jevskimi zloženkami obravnavanega tipa, ki jo s svojo naraščajočo množičnostjo nespregledljivo izpostavi novejša leksika, je prevzeto besedje.

Glede na že daljše obdobje intenzivirano stopnjo prevzemanja iz angleščine kot t. i. globalizacijskega jezika in hkratnega izrazitega porasta leksemskih enot s samostalnikom kot prvo, določujočo sestavino v živem jeziku bi bilo v slovarskem delu SP 2001 vsekakor pričakovati obravnavo sorazmerno večjega števila zloženek s citatno prevzeto prvo sestavino in obenem upravičeno predvidevati, da bo pri tej kategoriji zloženek SP 2001 znotraj svoje shematske strukture za zapis zloženek po zaporedju »skupaj tudi narazen« prislunhil naravni, iz jezikovnega občutka izhajajoči težnji po zapisu teh leksemskih enot narazen vsaj v toliko, da bo namesto oznake »tudi« vpeljal oznako »in«, ki bi zapis narazen normativno vsaj izenačila z zapisom skupaj.¹⁷ Vendar žal tega majhnega koraka ne stori in vztraja v prednostnem tipu zapisa skupaj, ki ga živ jezik nikakor ne more sprejeti in ga verjetno tudi ne bo. Nekaj takšnih primerov iz SP 2001:

hammondorgle, longplayplošča, undergroundglasba, volejudarec, bypassoperacija, countryglasba oz. kantriglasba, bungeeskok.

Skorajšnja neuresničljivost SP-jevskega prednostnega principa za zapis skupaj velja seveda tudi za novejše leksemске enote (v določenem obsegu uvrščene v pripravljajoči se SNB), npr.:

bypass podjetje, mailing lista, mainstream kultura, outlet trgovina, rave zabava oz. rejv zabava, vintage oblačila, wellness program oz. velnes program, wellness center oz. velnes center.

V gradivu – za slovenščino seveda povsem pričakovano – ni najti potrditev¹⁸ za morebitni zapis skupaj, kot ga za prednostnega določa SP 2001, torej:

**bypasspodjetje oz. *bajpaspodjetje, *mailinglista, *mainstreamkultura, *outlettrgovina, *ravezabava oz. *rejvzabava, *vintageoblačila, *wellnessprogram oz. *velnesprogram, *wellnesscenter oz. *velnescenter.*

Dodatne dileme v zvezi s tvorbo zloženek s prevzeto, zlasti citatno¹⁹ pisano prvo sestavino odpirajo številni **dvobesedni prevzeti leksemi** tipa *all inclusive, drive-in, fast food, new age, second hand*.

17 Prevzeto besedje, zlasti v svoji citatni obliki, kot prva sestavina zloženek, katerih druga je načeloma domača, tvori očitne t. i. »dvojezične« hibridne zloženke, ki – po veljavni SP-jevski normi, prednostno določujoči zapis skupaj – zapisane kot enobesedni leksem, miselno razpadejo na dvobesednega, kar kaže na izrazito odtujen odnos na ravni misel – jezikovni izraz.

18 Takšne novejše zloženke s prevzeto, angleško prvo sestavino – zaradi svojega značilnega tvorbenega sistema – očitno lažje prenese nemščina, npr.: *das Cocktaillkleid, das Fitnesszentrum, das Fitnessgerät, der Computerfachmann, der Countrysänger* (prim. DUDEN – *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in zehn Bänden*, 1999; tudi iskalnik Google).

19 Citatna oblika se seveda posebej vztrajno ohranja zlasti v primerih, ko bi bila pisno podomačena oblika za slovenščino glede na fonemsko/črkovno zaporedje nenavadna (npr. *new age* (*njuejdž), *second hand* (*sekend hend ali *sekond hend ali *seknd hend?).

Kakšne smernice daje SP 2001? SP 2001 navaja le pet primerov²⁰ z dvobesedno citatno pisano prvo sestavino, »večinoma« povzetih iz SSKJ-jevske kategorije neskl. pril., in pri kategoriji, že v času priprave slovarskega dela SP 2001 opazno naraščajoči (npr. *baby boom generacija*, *fast food restavracija*), ne prinaša nič novega; opusti celo tiste dvobesedne citatne primere iz SSKJ-jevske kategorije neskl. pril. (*a cappella*, *ad hoc*, *a posteriori*, *après-ski* (*après-ski obutev*), *a vista*, *hot dog* (*hot dog štručka*), *science fiction* (*science fiction roman*)), s pomočjo katerih bi morda lahko oblikoval kak jasnejši, ustrežnejši vzorec za SP-jevske zloženke tega skrajnega tipa.

Glede na SP-jevsko prednostno slovarsko obravnavo enot z dvobesedno prvo sestavino tipa *al fresco* (prisl.) → *alfrescoslikarstvo* (tudi *alfresco slikarstvo*), *rent-a-car* → *rent-a-car služba* (tudi *rent-a-car služba*) naj bi se torej pričakoval v rabi nerealiziran prednostni zapis skupaj²¹:

**allinclusivepaket* (tudi **allinclusive paket*); **drive-inkino*, **fastfoodrestavracija*, **newageideologija*, **onlinekatalog* ali **on-linekatalog*, **secondhandtrgovina*, **showdanceformacija*.

Navedeni primeri leksemskega tipa z dvobesedno (prevzeto) prvo sestavino, zapisanega po SP-jevski prednostni normi skupaj, naravnost izzivajo k premisleku, ali je, upoštevajoč sorazmerno težko, nejasno (nekakšno stopenjsko) določljivost globinskega skladišnega razmerja med podstavnima sestavinama, sploh mogoče takšne dvo- oz. trobesedne leksemske enote pojmovati za zloženke, pri čemer je jasno, da so takšne očitne »dvojezične hibridne tvorbe« s stališča slovenske besedotvorne stilistike, soupoštevajoče tudi naravni občutek za besede kot jezikovne prvine, verjetno res povsem nesprejemljive.

Tako tudi za najtežavnejšo skupino dvobesednih citatnih prvih sestavin zloženek obravnavanega tipa, ki je v novejši leksiki izrazito pogosta, SP 2001 žal ne prinaša življenjsko ustreznega usmerjevalnega vzorca.²²

2.2 Kratične prve sestavine, ki alternirajo v zapisu po črkovalnem branju kratic

Zapis skupaj, ki ga SP 2001 tudi v tej kategoriji zloženek določa za prednostnega (s primerom *teveoddaja* tudi *teve oddaja*), se zdi zlasti z vidika številnih primerov novejšega besedja te kategorije (npr. **esemessporočilo*, **devedepredvajalnik*) nesprejemljiv.

20 Gre za: *al fresco*: *alfrescoslikarstvo* tudi *alfresco slikarstvo*, *al secco*: *alsecottetehnika* tudi *alsecco tehnika*, *hi-fi*: *hi-figramofon* tudi *hi-fi gramofon*, *rent-a-car*: *rent-a-car služba* tudi *rent-a-car služba*, *da capo*: *da capo arija* (tudi: *doberkupkredit* tudi *doberkup kredit* – prav posebna SP-jevska zloženka, navezujoča se verjetno na frazeološko gnezdo v SSKJ, geslo **kúp** 'kupčija').

21 Dvojnična možnost zapisa tudi narazen velja za vse enote.

22 Morda pa je, če si dovolimo malce šale, – po vsej verjetnosti po pomoti nastali – spodrsljaj zapisa v primeru zloženke *da capo arija* še najboljši vzorec (ki pa seveda negira predhodno metajezikovno opredelitev v morfemski iztočnici).

2.3 Tvorba priponskoobrazilnih pridevnikov kot sopomenskih variant k prvim sestavinam zloženek

Na videz sicer sorazmerno lahko obvladljivo vprašanje izpeljave pridevnikov iz samostalniške podstave in načeloma sprejemljivo priporočilo za njihovo rabo v zvezah kot nadomestnih za zloženke (tip: *ananasov liker* namesto *ananasliker*) dejansko spadata med težja, odprta vprašanja slovenskega besedotvorja. Z vidika besedotvorne stilistike so priponskoobrazilni pridevniki, ki jih kot alternativno varianto k prvim sestavinam zloženek podaja že slovar SP 2001,²³ pogosto videti žal kot povsem umetne, novoknjižne, namensko tvorjene in pomenško le zasilno ustrezne pridevniške oblike (*alpakast jopič*, *kimonski rokav*, *beatovska/bitovska glasba*).

Še dodatno pa vprašanje tvorbe priponskoobrazilnih pridevnikov (tudi glede izbire priponskih obrazil)²⁴ in njihove rabe v zvezah intenzivira novejša leksika s številnimi težavnimi primeri, npr.:

- ▷ pridevnik od *salsa* (za zveze: *salsa klub*, *salsa kultura*, *salsa žur*, *salsa ritmi* oz. zloženke **salsaklub*, **salsakultura*, **salsažur*, **salsaritmi*) = salsni (?),²⁵
- ▷ pridevnik od *step* (za zvezo *step aerobika* oz. zloženko **stepaerobika*) = stepni (?),
- ▷ pridevnik od *soul* (za zvezo *soul pevka* oz. zloženko **soulpevka*) = ?,
- ▷ pridevnik od *tango* (za zvezo *tango harmonika* oz. zloženko **tangoharmonika*) = ?,
- ▷ pridevnik od *turbofolk* (za zveze *turbofolk pevka*, *turbofolk glasba*, *turbofolk uspešnica* (tudi: *turbofolk politika*) oz. zloženke **turbofolkpevka*, **turbofolkglasba*, **turbofolkuspešnica* (tudi: **turbofolk politika*) = ?.

Tvorba priponskoobrazilnih pridevnikov – ki so za slovenščino sicer jezikovno naravna možnost, načeloma lahko priporočljivejša tudi kot sopomenska za prve sestavine leksemске kategorije zloženek tipa *ananasliker* (*ananasov liker*) – je v primerih prevzetega besedja težavno in občutljivo področje zlasti z vidika svojega »stilnega polcitatnega videza« – gre za pomembno vprašanje občnobesedne besedotvorne stilistike.²⁶ Novejša slovenska leksika ob tem odpira številna vprašanja, saj bi bile – če navedemo skrajni primer – priponskoobrazilne oblike (npr. **undergroundska* ali *undergroundovska glasba*) lahko celo bolj moteče od tipa *underground glasba*.

23 V celotnem obsegu prvih sestavin v tem prispevku obravnavanega tipa zloženek (222 prvih sestavin) jih SP 2001 registrira 69.

24 Prim. tudi Gorjanc (2002: 145).

25 Oblike z * nakazujejo potencialne zloženke, tvorjene glede na princip, uslovarjen v SP 2001. – Resda so poleg priponskoobrazilne pridevniške možnosti na voljo tudi zveze z desnim samostalniškim prilastkom, vendar so le-te ustrezne le v posameznih primerih.

26 Kot uzaveščeno polcitatno možnost priponskoobrazilne pridevnike iz citatnih oblik poznamo zlasti pri lastnoimenskem (pridevniki iz zemljepisnih lastnih imen, katerih tvorba je posebej obravnavana v Pravilih SP 2001, v § 957–989 (poglavje *Težji primeri iz besedotvorja*)).

2.4 Leksemske enote, katerih prva sestavina je lastnoimenska

Leksemske enote, katerih prva sestavina je lastnoimenska²⁷ (npr. *Erasmus študent*, *Facebook generacija*, *Kekec pašteta*, *Pampers plenice*, *Termopan steklo*) so povsem specifična leksemska kategorija, ki v procesu jezikovnega ubesedovanja stvarnosti s svojim lastnoimenskim delom kot levo (prilastkovno) določujočo sestavino desni (jedrni) občnobesedni sestavini posega tudi na nivo opredeljevanja celotne leksemske enote z vidika lasnoimenskosti oz. občnobesednosti in na tem nivoju sproža občutljive premike statusa lastnoimenske sestavine.

Ta tip je v jeziku s posameznimi primeri sicer že dlje časa prisoten,²⁸ do pravega izbruha tovrstnih leksemskih enot pa je zlasti iz tržno naravnanih marketinških razlogov prišlo v zadnjih petnajstih letih.

Zloženke z lastnoimensko prvo sestavino SP 2001 sicer obravnava, vendar nezadostno: v Pravilih (§ 500) se zdi, da (ob primeru zloženke *Knorr juha*) formulacijsko izmikajoče se, v slovarskem delu pa z enim samim primerom (*rhesusfaktor* tudi *Rhesusfaktor*), ki bi ga v to kategorijo lahko uvrstili le potencialno. Tako ostaja vse številčnejša kategorija leksemskih enot, katerih prva sestavina je lastnoimenska (*Erasmus študent*, *Erasmus študijska izmenjava*, *Facebook generacija*, *Pampers plenice*, *Termopan steklo*) in jo SP 2001 v (§ 500) načeloma opredeljuje za zloženke (kar bi dalo prednostni zapis **Erasmusštudent* (?), **Facebookgeneracija* (?), **Pampersplenice* (?), **Termopansteklo* (?)), eno težjih odprtih vprašanj za SNB, ki tovrstnih enot zaradi njihove množičnosti in v nekaterih primerih že močne apelativizacije geslovniško nikakor ne more ignorirati, glede na besedotvorno opredelitev pa tudi nikakor ne obravnavati za zloženke, saj bi pri taki obravnavi občnobesedna zveza (*steklo Termopan*) v zloženki (**Termopansteklo*) postala lastno ime – to pa so spremembe, ki temeljno posegajo v jezikovne entitete in jih le z zamenjanim besednim redom nikakor ne moremo upravičiti.

Povzamemo lahko, da SP 2001 težavnejše, problematičnejše kategorije vsaj v minimalni meri resda registrira, nakaže, vendar se v mnogih primerih njihovem reševanju oz. prikazu s tehničnoslovarskimi pomagali (z načeloma polovično izvedbo kazalčnega sistema) izogne, v obravnavanih primerih pa se zdijo rešitve z različnih jezikovnosistemskih vidikov slovenščine za nadaljnje upoštevanje težko sprejemljive.

27 Lastnoimenske sestavine tovrstnih leksemskih enot so lahko sicer različne vrste lastnih imen, med katerimi je pogosto ime podjetja ali blagovne znamke – v takšnih primerih so posebno težavno področje, ki zahteva posebno obravnavo tudi zaradi posebnega statusa blagovnih znamk.

28 Npr. *Zlatorog milo*, *Peko čevlji*. – Prim. Korošec (1972: 180 in dalje).

3 Nekaj kritičnih usmerjevalnih poudarkov glede obravnave samostalniških zloženek tipa *ananasliker* tudi *ananas liker*, *bungeeskok* tudi *bungee skok* v slovarskem delu SP 2001

Leksemaska enota z zapisom narazen je opredeljena za zloženko. Samostalniške enote s samostalniškim/nepridevniškim prilastkom SSKJ-jevskega tipa neskl. pril. kot prvo sestavino SP 2001 v svojem slovarskem delu tipološko opredeli za zloženke, zanje določi dvojnično možnost zapisa skupaj tudi narazen in jo načeloma dosledno izpelje; besedotvorno opredelitev eksplicitno navede v t. i. morfemskih iztočnicah za vse prve sestavine (tip: **ananas..** tudi *ananas* prvi del podr. zlož. [...] *ananasliker* tudi *ananas liker*), pri čemer je tudi leksemaska enota z zapisom narazen sistemsko opredeljena za zloženko, kar je samemu pojmu zloženka kontradiktorno in s terminološkega (ter posledično tudi didaktičnega) vidika sporno; obenem se na ta način, gledano obratno, z zapisom zloženke narazen relativizira smiselnost terminološke besedotvorne opredelitve.

Izrazito zapostavljeno drugo mesto, ki ga SP 2001 zapisu tovrstnih leksemskih enot **narazen** normativno dodeljuje z oznako »tudi« (in žal ne z oznako »in«, ki bi kazala vsaj na enakovredno razmerje z dvojnico z zapisom skupaj), je močno odtujeno od živega jezika (npr. *tabutema*²⁹ tudi *tabu tema*, *fitnesoprema* tudi *fitnes oprema*) in je povsem neustrezno zlasti v primerih s prvo prevzeto, citatno sestavino (npr. *countryglasba* tudi *country glasba*). – Zapis skupaj, kot ga za tovrstne zloženke prednostno določa SP 2001, bi se, če bi sploh zaživel (*wellnesscenter* ali *velnescenter*), v mnogih primerih pokazal za izrazito nasilnega glede na jezikovni občutek in nesprejemljivega z vidika slovenske besedotvorne stilistike.

Problematičnost zloženek tega strukturnega tipa³⁰ se odraža tudi **na drugih jezikovnosistemskih ravninah**; gre za rešitve, tuje slovenskemu jezikovnemu sistemu (do katerih prihaja že pri domačih in podomačenih prvih sestavinah), ki pa jih SP 2001 zapiše enakovredno z drugimi, brez kakih dodatnih normativnih pojasnil, npr.:

- ▷ soglasniško dvočrkje: *tarokk*arte, *kamppp*rikolica, *poppe*vec, *tripleksst*eklo, *redokss*istem;
- ▷ za slovenščino nemogoči soglasniški sklopi: *mečž*ogica, *popz*vvezda, *vibram*guma, *vert*hajmključavnica, *pank*gibanje, *kamping*prostor, *volej*predložek, *tusah*svila, *undergroun*dfilm, *underground*glasba;
- ▷ prva citatno pisana sestavina z nečrkovno (vezajno) sestavino: *rent-a-cars*lužba, *hi-fi*gramofon.

V SP 2001 gre resda le za posamezne takšne rešitve, opazneje motečo razsežnost pa bi dobile, če bi SP 2001 ob siceršnji geslovniški naslonitvi na SSKJ upošteval tudi v času priprave svojega slovarskega dela že uveljavljene primere novejšje leksike.

29 Prim. potrditve v korpusu Nova beseda: *tabu tema* (289 zadetkov), *tabutema* (1 zadetek).

30 Na pomembne problematične vidike potencialno tvorjenih zloženek iz SSKJ-jevske kategorije neskl. pril. je opozoril že J. Rigler v odgovoru na kritiko J. Toporišiča po izidu prve knjige SSKJ leta 1971.

Nesorazmerje med prostorsko obsežnostjo predstavitve po precizni shematski slovarski strukturi (ki je načeloma vedno vsaj dvoiztočnična in tudi pri morfemski iztočnici predvideva podrobnosti, kot so npr. zapis tonema in oznako naglasnih mest pri konkretnih primerih, kar vse se pri samostojnih leksemskih iztočnicah ponovi) in **ob tem majhno mero vsebinske, normativne obvestilnosti**, saj SP 2001 kot primarni pisni normativni priročnik obvestilnost v tem občutljivem segmentu zamejuje skoraj izključno le na dosledno sistemsko navajanje dvojničnega zapisa skupaj tudi narazen.

Kombinacija dvojničnega zapisa, normativno sistemsko vzpostavljenega za tovrstne zloženske v SP 2001 na ravni zapisa **skupaj tudi narazen** ter dvojničnega zapisa prve prevzete sestavine na ravni **citatno – podomačeno** očitno privede do »četvernic«, pri čemer smiselna jezikovnonormativna intenca v tem segmentu besedja glede na celoto lahko stopi na povsem drugo raven in ob tem izgubi svoj pravi namen. – Temu in številnim drugim zadregam pri tovrstnih zloženkah v zvezi s prevzeto prvo sestavino v njenem razmerju citatno – podomačeno se SP 2001 spretno izogne in problem zakrije s slovaropisno strategijo polovične izpeljave kazalčnega sistema.³¹ Tako ne navaja »četvernic« tipa **lizingpogodba* tudi *lizing pogodba* tudi *leasingpogodba* tudi *leasing pogodba* – zapiše le dvojnico s podomačeno prvo sestavino (*lizingpogodba* tudi *lizing pogodba*), s čimer pokaže le omehčani, podomačeni videz tovrstnih zloženk, izogne pa se tudi jasnemu sporočilu, kako očitne hibridne »dvojezične« zloženske normativno vrednoti, in s tem nekako prikrije pereče vprašanje občnobesedne besedotvorne stilistike, ki se v vsej izrazitosti intenzivira pri novejši leksiki, zlasti v primerih, ko se podomačitev iz različnih razlogov ne realizira.

Težavnost zloženk strukturnega tipa, »pretvorjenega« iz SSKJ-jevske kategorije neskl. pril. ali oblikovanega po tem »pretvorbenem« principu, SP 2001 na različnih nivojih sicer nakaže, vendar mu je z minimalno mero glede na SSKJ novih enot (od skupno 222 jih je kar 196 povzel iz SSKJ-jevske kategorije neskl. pril.), zlasti pa z minimalnim upoštevanjem enot, ki takšno problematičnost izpostavijo (npr. le 14 zloženk s citatno prvo sestavino in še 5 primerov z dvo-besedno citatno prvo sestavino) uspelo ohraniti navidezno trdnost vzpostavljenega shematskega strukturnega prikaza, saj se maloštevilne enote kot celota izgubijo v slovarski množici drugega besedja, Pravila SP 2001 pa na to kategorijo zloženk v temeljnih paragrafi, nanašajočih se na samostalniške zloženske (§ 491–500) žal očitno ne opozorijo.³²

Pri zloženkah tipa *alfažarki/alfa žarki*, katerih samostalniški prilastek v njihovi skladenjski podstavi je dejansko desni samostalniški neujemalni prilastek (t. i. poimenovalni prilastek),

31 SP 2001 citatni zapis s kazalko »gl.« načeloma usmerja na podomačeno dvojnico, vendar normativno sicer dopustne citatne oblike (prim. § 161–169 in pomen kazalke »gl.« v primerjavi z drugimi normativno diskvalificirajočimi znaki •, °, →) pri prednostni podomačeni dvojnici načeloma ne ponovi in iz nje načeloma tudi ne tvori zloženske, čeprav jo glede na kazalko »gl.« dopušča.

32 Morebitno možnost takšne obravnave s sicer zelo ohlapno dikcijo rahlo nakaže le § 487 v predhodnem poglavju. – Med temeljnimi paragrafi, nanašajočih se na samostalniške zloženske (§ 491–500), § 498 govori le o zloženkah tipa *alfažarki/alfa žarki*.

SP 2001 v Pravilih (§ 498) **priporoča sopomenske besedne zveze z desnim prilastkom** tipa *žarki alfa*, vendar so le-te v slovarskem delu pri tovrstnih zloženkah navedene le izjemoma, večinoma pa ne (*gama železo* tudi *gamaželezo*, *rhesusfaktor* tudi *Rhesusfaktor*). – Ne glede na to sorazmerno drobno neuskkljenost med Pravili in slovarskim delom SP 2001 se zdi bolj problematično konceptualno izhodišče, da besedotvorna opredelitev leksemseke enote za zloženko oz. njena sprememba temelji le na zamenjanem besednem redu (*alfažarki* tudi *alfa žarki* (zloženka) : *žarki alfa* (besedna zveza)).

Dolžina, izjemna **večzložnost**, v posameznih nekaterih primerih celo tronaglasnost (*rént-a-cárslúžba* tudi *rént-a-cár slúžba*, *undergroundglasba* tudi *underground glasba* [ándérgráúndglásba]).³³

Novejša leksika k zgoraj predstavljenim kritičnim mestom, ki se v tej leksemski kategoriji kažejo že v SP 2001, z raznovrstnostjo svojih specifičnih jezikovnih značilnosti dodaja še nove:

- ▷ Ena očitnejših je **izrazita odprtost za desna jedrna določila** (npr. *vudu lutka*, *vudu magija*, *vudu rituali*, *vudu ideologija*, *vudu obsedenost*, *vudu čiračaratelji*; *all inclusive paket*, *all inclusive križarjenje*) in s tem povezana tudi različna stopnja kolokacijske trdnosti med sestavinami leksemskih enot z zunanjo strukturo Sam/nePrid (kot prilastek) + Sam (kot jedro): zloženka (ki po stopnji kolokacijske trdnosti ustreza stalni zvezi) implicira seveda visoko stopnjo kolokacijske trdnosti in je zato primerna le za nekatere od zvez; tiste z nizko stopnjo kolokacijske trdnosti ostajajo na ravni prostih zvez.³⁴
- ▷ Na to razlikovanje se posledično nanaša tudi **tvorba priponskoobrazilnih pridevnikov** kot sopomensko nadomestnih za prvo sestavino oz. izbira priponskega obrazila: vrstno obrazilo *-ni* (pri stalnih zvezah oz. zloženkah) : obrazilo *-en* (pri prostih zvezah).
- ▷ Prve sestavine leksemskih enot tipa *all inclusive ponudba*, *bonsai rastline* omogočajo skladenjsko odprtost za realizacijo v vlogi levega ali tudi desnega prilastka (*all inclusive ponudba* ali *ponudba all inclusive*) in tudi v vlogi povedkovega določila ter razdružljivost, npr. *bonsai dekorativne rastline*, *all inclusive počitniški paket*; takšno razdružljivo-stno možnost zloženka (**bonsairastline*, **allinclusivepaket*) seveda zapira.
- ▷ Premike, potrebne pri obravnavi leksemskih enot z zunanjo strukturo Sam/nePrid (kot prilastek) + Sam (kot jedro) za zloženke, prinašajo tudi **pomenotvorni procesi**, med katerimi sta pri novejšem besedju pogosta tako **elipsa z metonimijo** kot tudi **prenesena raba** prve, prilastkovne sestavine leksemskih zvez tipa *alfa samec*, *bonsai izvedba*, *fast food restavracija*, *instant kava*. Pomenotvornih procesov pri tem ne razvije prvotni samostalnik (*fast food*, *instant*), sproži/odpre jih šele njegova pridevniška raba:

33 Tehtne argumente proti (morebitnim) poskusom uveljavitve zapisa skupaj za tovrstne leksemseke enote je že leta 1971 podal J. Rigler (v razpravi *H kritikam pravopisa, pravorečja in oblikoslovja v SSKJ*) kot odgovor na kritično oceno J. Toporišiča v zvezi z neskl. pril. kategorijo v SSKJ (I – 1970).

34 Npr. tip priložnostnih zvez *salsa večer*, *pop rock praznik*.

- *fast food prehrana, fast food restavracija* → *fast food ideologija, fast food rešitev, fast food različica feminizma, tranzicijska fast food zakonodaja*;
- *instant kava, instant juha, instant polenta* → *instant rešitev, oblike instant duhovnosti*;
- *vudu lutka* → *vudu vudu ekonomija, vudu računovodstvo, duhovite vudu različice predsednika Georgesa Busha*.

V preneseni rabi je vsekakor izpostavljena lastnostnost pridevniško rabljenega samostalnika, kar potrjuje morebitna sopomenska pridevniška zamenjava, npr.:

- z *vodilen/samozavesten (alfa: alfa samec)*,
- z *majhen (bonsai: bonsai izvedba)*,
- s *hiter, površen, začasen (instant: instant rešitev)*.

Kot kažejo primeri, takšne metaforične premike ustrezno izraža besednozvezna rešitev (ne pa zloženska, npr.: **fastfoodrazličica feminizma*).

- ▷ Med novejšo leksiko je vse številčnejša kategorija leksemskih enot, katerih prva sestavina je **lastnoimenska** (*Erasmus študent, Erasmus študijska izmenjava, Facebook generacija, Pampers plenice, Termopan steklo*) in jo SP 2001 načeloma opredeljuje za zloženske (kar bi dalo prednostni zapis **Erasmusštudent, *Facebookgeneracija, *Pampersplenice, *Termopansteklo*). Ta kategorija ostaja glede na SP-jevsko obravnavo eno težjih odprtih vprašanj za SNB, ki tovrstnih enot nikakor ne more ignorirati, glede na besedotvorno opredelitev pa tudi nikakor ne obravnavati kot zloženske, saj pri taki obravnavi občnobesedna zveza (*steklo Termopan*) v zloženci (**Termopansteklo*) postala lastno ime – to pa so spremembe, ki temeljno posegajo v jezikovne entitete in jih le z zamenjanim besednim redom nikakor ne moremo upravičiti.

Predstavljeni vidiki opredelitve leksemskih enot z zunanjo strukturo samostalnik/nepridevnik (kot prilastek) s končnico *-ø/-a* + samostalnik (kot jedro) SSKJ-jevske kategorije z neskl. pril. za zloženske, kot jo prvi slovarsko normativno vpelje prav SP 2001 oz. slovarski del SP 2001, kažejo nekaj izrazito kritičnih mest, ki pomembno posegajo v smiselnost takšne besedotvorne obravnave.

Sklep

Novejša leksika nespregledljivo izpostavlja potrebo po premisleku in spremembi zdaj v SP 2001 normativno vzpostavljenih razmerij za občutljivo kategorijo slovenske samostalniške skladnje oz. besedotvorja, ki jo SP 2001 opredeljuje za zloženske z dvojno možnostjo zapisa (*ananasliker* tudi *ananas liker, bypassoperacija* tudi *bypass operacija*), in oživlja pobude po besednozvezni obravnavi, ki so bile ob sorazmerno standardnem slovenskem besedju s kategorijo neskl. pril. predstavljene že v SSKJ (1970–1991).

Pri tovrstnih leksemskih enotah gre dejansko za samostalniški besednozvezni tvorbeni vzorec, prevzet iz angleščine (torej tip: *ananas liker, čip kartica, all inclusive počitnice*), ki se v novejšem

času posebno hitro in uspešno integrira v slovenščino, tako zaradi sociolingvističnih (intenzivno medjezikovno prepletanje³⁵ s prevzemalnim mehanizmom) kot tudi psiholingvističnih dejavnikov (potreba po hitri opaznosti razlikovalne sestavine, pogojena s sodobno ekonomijo časa in tudi minimalnega napora), ne nazadnje pa mu je v oporo pri integraciji v slovenščino tudi nekonfliktnost z normativno obravnavo zloženek tega tipa v SP 2001, ki jih je (pojmu zloženke kontradiktorno) mogoče pisati tudi narazen. – Načelo medjezikovnega prepletanja in s tem prevzemanja je že povsem uzaveščeno in sprejeto za leksikalno raven (starejše, novejše prevzeto besedje) in nenaravno bi bilo pričakovati, da se bo jezik pri svojih migracijah oz. prevzemanju »disciplinirano« omejil le na eno, npr. leksikalno raven.

Besednozvezni tvorbeni vzorec iz dveh samostalnikov v imenovalniku (tipa *čip kartica*) smo v času globalizacije³⁶ ob vseh že omenjenih dejavnikih in ekonomiji minimalnega napora ponotranjili do te mere, da je postal že skoraj tvorbeni avtomatizem v tem smislu, da se samostalniki kot pomenski nosilec razlikovalne sestavine besedne zveze postavi na prvo mesto preprosto v imenovalniku oz. osnovni obliki, pri čemer je globinsko skladenjsko razmerje med sestavinama besedne zveze povsem sekundarnega pomena in fleksibilno, sodobnemu času prilagajoče se odprto za najrazličnejša skladenjska in pomenska razmerja in za zapolnjevanje z novimi elementi, ne oziraje se na ohlapnost povezave z jedrom zveze, s katerim ustvarja različno trdne kolokacijske odnose. – Tako leksemseke enote, v SP 2001 opredeljene kot zloženke, dobivajo nek poseben, dodaten ali drugačen status; zapisane narazen kot besedne zveze, se le ob določenih pogojih lahko primaknejo, sklopijo v zapis skupaj.³⁷

SP 2001 bi bilo kot veljavni normativni priročnik treba upoštevati, kolikor je mogoče tudi v tem občutljivem segmentu slovenske leksike, obenem pa je naloga novih pripravljajočih se slovarjev, v našem primeru SNB, da – glede na življenje jezika – nakaže nujne premike in spremembe, ki jih s svojo množičnostjo in tipološko novimi kategorijami besedja in skladnje okrepljeno izpostavlja novejša leksika. Pri tem ima pripravljajoči se SNB to olajševalno okoliščino, da bodo rešitve, predstavljene v njem, vmesna, pripravljalna stopnja, ki bo, upajmo, ob novih, glede na jezikovno realnost dopoljenih teoretičnih spoznanjih, lahko celoviteje, ustre-

35 Nekdaj na relaciji nemščina – slovenščina (kar je po nemški normi vsekakor narekovalo zapis skupaj), danes zaradi globalizacije na ravni angleščina – slovenščina. – V tem smislu se, kot ugotavlja že Gorjanc (2002: 121), »v rabi vzpostavlja skladenjski vzorec, ki ga jezikovnosistemska slovenščina ne predvideva, torej nepridevniško določilo pred jedrom besedne zveze: *body artizem*, [...], *Boolean spremenljivka* [...]«, v novejšem času očitno pod vplivom angleščine, kjer »je zlaganje iz dveh samostalnikov najproduktivnejši sistemski način tvorbe novih poimenovanj« (Logar 2005: 236). Prim. tudi: »Predvsem zaradi visoke stopnje prevzetosti, ki posega tudi v sistemskost jezika, se že vsaj dve desetletji potrjuje, da del novih tvorjenk (s prevzetimi sestavinami) ni mogoče vključevati v slovenske pretvorbene (besedo)tvorne zakonitosti [...] (Žele; str. 203), v: Gložančev idr. (2009). – Z vidika problemskosti, ki jo prinaša novejša leksika, to vprašanje nazorno predstavi I. Stramljič Breznik v svoji monografiji *Tvorjenke slovenskega jezika med slovarjem in besedilom* (2010), zlasti v poglavju *Tvorjenke v mobilni telefoniji* (129–141).

36 Očitno ta pojav ni le »slovenski«, pač pa širši. Kot navaja Logarjeva (2005: 236), je »[d]o podobnih ugotovitev glede zloženek med novimi besedami v češčini prišel Mejstřík (2000: 28) [...]«.

37 Prim. Korošec (1972: 180).

znejše upoštevana v prihodnjih slovarskih obravnavah in predstavitev sodobnega slovenskega jezika. – Iskanje novih rešitev pa seveda vselej – tudi v tem, celostno gledano, tipološko ozkem segmentu slovenske samostalniške skladenjsko-besedotvorne in besedoslovne problematike – temelji na izhodišču veljavnih, že postavljenih in nas ob zadregah, ki jih sistemu postavlja živ jezik, s svojo posebno raziskovalno govorico dodatno uči spoštovanja do predhodnih jezikoslovnih, pravopisnih in slovaropisnih snovalcev.

Literatura in viri

Gigafida = <<http://demo.gigafida.net/>>

GLOŽANČEV, Alenka, idr., 2009: *Novejša slovenska leksika v povezavi s spletnimi jezikovnimi viri*. Ljubljana: Založba ZRC.

GORJANC, Vojko, 2002: *Jezikoslovna načela gradnje računalniških besedilnih zbirk strokovnih jezikov*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana: 2002.

KOROŠEC, Tomo, 1972: *Pet minut za boljši jezik*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

LOGAR, Nataša, 2005: Filter vrečka ali filtrevrečka, foto posnetek ali fotoposnetek, ISDN paket ali ISDN-paket?. M. Jesenšek (ur.). *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. Maribor: Slavistično društvo Maribor: 222–139. (Zora 32).

Nova beseda = <<http://bos.zrc-sazu.si>>

RIGLER, Jakob, 1971: H kritikam pravopisa, pravorečja in oblikoslovja v SSKJ. *Slavistična revija* 19/4. 433–462.

SP 2001 = *Slovenski pravopis*. (Jože Toporišič idr.) Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).

SSKJ 1970–1991 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I–V. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).

STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 2010: *Tvorjenke slovenskega jezika med slovarjem in besedilom*. Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Zora 71).

TOPORIŠIČ, Jože, 1971: Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v Slovarju slovenskega knjižnega jezika I. *Slavistična revija*, 19/1. 55–75.

TOPORIŠIČ, Jože, 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja Maribor.

VIDOVIČ MUHA, Ada, 1988: *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženek*. Ljubljana: Partizanska založba.